

EZANDA TEKBİR CÜMLELERİNİN OKUNUŞU ÜZERİNE

ON RECITING TAKBIR SENTENCES IN ADHAN

Sırrı Fuat Ateş

Dr., Diyanet İşleri Başkanlığı
Dr., Presidency of Religious Affairs

sfuatates@hotmail.com

 0000-0002-1978-8913

Makale Bilgisi/Article Information

HİKEM			
Mart/March 2025		Cilt/Volume: 3	Sayı/Issue: 1
Makale Türü <i>Article Type</i>	Araştırma Makalesi <i>Research Article</i>	Benzerlik Taraması <i>Plagiarism Checks</i>	Yapıldı – iThenticate <i>Yes – iThenticate</i>
Geliş Tarihi <i>Received</i>	06.01.2025	Kabul Tarihi <i>Accepted</i>	12.02.2025
Yayın Tarihi <i>Published</i>	30.03.2025	e-ISSN: 3023-4247 https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem	
Atıf Bilgisi <i>Citation</i>	Sırrı Fuat Ateş, “Ezanda Tekbir Cümlelerinin Okunuşu Üzerine”, <i>Hikem</i> 3/1 (2025), 1-23.		
DOI	10.63022/hikem.1613956		

Öz: İnsanoğlunun dünyada varoluş sebebi olan Allah Teâlâ'ya kulluk yolunda imandan sonra en önemli ibadet, belli vakitlerde yerine getirilmesi istenilen namazdır. Namaz vakitlerinin bildirilmesi için de ezan meşrû kılınmıştır. Ezan-ı Muhammedî, cuma namazı ve beş vakit namaz için meşrû kılınmış, Müslümanları günde beş vakit namaza ve kurtuluşa davet eden ilâhî bir çağrıdır. Ezan, hem namaza bir çağrı hem de İslâm dininin şîârından sayılmıştır. Bu sebeple ezanın mahiyeti, hükmü, nasıl okunması gerektiği, kimlerin ezan okuyup okuyamayacakları, ezan okuyacak kişide bulunması gereken vasıflar, ezanın sünnetleri, müstehapları ve mekrûhları gibi meseleler fakihler tarafından geniş şekilde ele alınmıştır. Fakihler tarafından ortaya konan çabaların ve görüşlerin temelinde, ezanın en güzel şekilde sünnete uygun olarak okunması vardır. Dolayısıyla ezanın, nesilden nesile tevarüs edildiği şekliyle sünnet üzere okunması, özellikle müezzinlik yapan insanların ezanla ilgili bu hükümleri öğrenmeleri ve buna göre ezan okumaları önemli meselelerden biridir. Konuyla ilgili ihtilafli hususlar olduğu gibi ittifak edilen hususlar da vardır. Gerek ezanın okunma şekli gerekse müezzinde bulunması gereken vasıflarla ilgili sünnet ya da müstehap olarak ortaya konulan görüşler, ezanın en güzel şekilde sünnet üzere okunması ile ilgilidir. Sünnet ya da müstehap sayılan hususlardan her birinin terki mekrûh kabul edilmekte ve fazilet derecesini azaltacağı ifade edilmektedir. Bu meyanda ele alınan hususlardan biri de ezanın teressül üzere yüksek sesle okunmasıdır. Ezanın teressül üzere okunmasının ezanın sünnetlerinden olduğunda dört mezhep fakihleri de ittifak etmişlerdir. Ezanın teressül üzere okunmasının bir gereği olarak her bir cümlede sonunda sakin olarak durulacağı konusunda da ittifak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tekbir cümlesi kısa olduğundan iki tekbir cümlesi bir tek cümlemiş gibi vasledilerek okunmakta olup müslüman coğrafyada da ezanın okunması bu şekilde yerleşmiştir. İki tekbir cümlesinin vasledilerek okunması durumunda birinci cümlede son harfi olan râ harfine nasıl hareke verileceği hususunda ise ihtilaf edilmiş, fethalı ya da dammeli okunması gerektiği şeklinde iki görüş ortaya konmuştur. Bu çalışmada ezanın okunuş şekliyle ilgili olarak ezanın teressül üzere okunması, ezanın cezimli okunması, cezimli okumaya bağlı olarak özellikle ezandaki tekbir cümlelerinin vasledilmesi durumunda birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin harekesinin nasıl okunması gerektiği hususu ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: İslâm Hukuku, Ezan, Kâmet, Teressül, Hadr.

Abstract: The reason for human existence in the world is to serve Allah Almighty. The most important worship after faith in the path of servitude is the prayer that must be performed at certain times. Adhan has also been made legitimate for announcing prayer times. For this reason, issues such as the nature of the adhan, its ruling, how it should be recited, who can and cannot recite the adhan, the qualifications that the person who will recite the adhan must have, the sunnahs of the adhan, its recommended and makrûh's have been extensively discussed by jurists. It is one of the important issues that the adhan is recited in accordance with the sunnah, as it has been inherited from generation to generation, and that our people, especially those who work as muezzins, learn these provisions regarding the adhan and recite the adhan accordingly. The views put forward as sunnah or recommended about reciting the adhan are related to reciting the adhan in the most beautiful way in accordance with the sunnah. One of the issues discussed in this context is the reciting of the adhan in the manner of teressul. The jurists of all four sects agree that reciting the adhan with teressul is one of the sunnahs of the adhan. It is understood that there is an agreement that one must stand calmly at the end of each sentence, as a requirement of reciting the adhan in a manner that follows. However, since the takbir sentence is short, two takbir sentences are recited by combining them as if they were a single sentence, and this is how the adhan is recited in the Muslim geography. There is a disagreement about how to give the letter ra, which is the last letter of the first sentence, a vowel when two takbir sentences are read together, and two opinions have been put forward, such as whether it should be read with fatha or damme. This issue will be discussed in this study.

Keywords: Islamic Law, Adhan, Iqâmah, Tarassül, Hadr.

Giriş

İnsanoğlunun dünyada varoluş sebebi Allah'a kulluktur.¹ Allah Teâlâ, insanoğlunu kendisine kulluk etmeleri için yaratmış, nasıl kulluk yapılacağı hususunda da peygamberler ve kitaplar göndererek insanlığa yol göstermiştir. Allah Teâlâ, ölüm ve hayatı yaratmasının hikmetinin, kimin daha güzel amel işleyeceğini imtihan etmek olduğunu beyan eder.²

En güzel amel hem doğru hem de hâlis olan ameldir. Bir amel, doğru fakat hâlis olmazsa makbul olmadığı gibi, hâlis ama doğru olmayan amel de makbul değildir. Hâlis amel, sadece Allah rızası için yapılan amel; doğru amel ise sünnete uygun yapılan ameldir.³ Dolayısıyla bir amelin Allah katında makbul olması için hem ihlaslı hem de sünnete uygun olarak yapılması esastır.

Allah'a kulluk yolunda imandan sonra en önemli halkayı ibadetler oluşturur. İbadet alanı, İslâm âlimleri tarafından taabbüdî alan olarak görülmüş, ibadet konularının ta'lîle elverişli olmadığı ifade edilmiştir.⁴ Taabbüdîliği ifade etmek için "tevkîfî" kelimesi de kullanılmaktadır.⁵ Bu sebeple ibadetlerin edasında asıl olan Allah Teâlâ'ya itaat ve teslimiyet anlayışıyla sünnete uygun olarak eda edilmesidir. Dolayısıyla ibadetler sadece Allah Teâlâ'nın emrettiği ve Resûlullah'ın (s.a.v.) beyan edip gösterdiği şekilde yerine getirilmelidir. Dinin ibadetlerle ilgili hükümlerinin taabbüdî olduğu, akıl yürütmeye ve kıyasa açık olmadığı şeklindeki ifadelerle anlatılmak istenen de budur.⁶

İbadetlerde asıl olan ve ibadetlerin özünü teşkil eden ihlas ve samimiyet olmakla birlikte her ibadetin şekli unsurları da vardır. Bir ibadet, özü oluşturan ihlas ve samimiyet yanında şekli şartların da yerine getirilmesiyle tam olarak ifa edilmiş olur.

Allah Teâlâ'nın Kur'an'da emretmiş olduğu ibadetlerin nasıl yerine getirileceği Resûlullah (s.a.v.) tarafından ayrıntılı şekilde beyan edilmiş, uygulanmış, onun öğrettiği şekilde yerine getirilmiş ve nesilden nesile tevarüs edilmiştir. Kur'an'da emredilen ve Hz. Peygamber tarafından açıklanıp gösterilen şeklin dışındaki ibadet tarzları dinde bid'at olarak nitelendirilir ve kınanır. Bu bağlamda bid'at, "Resûl-i Ekrem'in sünnetinde bulunmayan herhangi bir davranışın ibadet telakki edilmesi veya mevcut ibadet şekillerinde artırma veya eksiltme yapılması" anlamına gelir.⁷

İbadetlerin sünnete uygun olarak ifa edilmiş olması için iki temel özelliğin bulunması gerekmektedir. Birincisi niyetin halis olması, yani yapılan ibadetin sırf Allah için yapılmasıdır. İkincisi ise şâri'nin vaz' ettiği şekilde, diğer bir ifade ile şekil şartlarının yerine getirilmesidir.

¹ ez-Zâriyât 51/56.

² el-Mülk 67/2.

³ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmiizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fi vücûhi't-te'vîl*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Muavvaz (Beyrut: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998), 6/170; Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, thk. Seyyid İmrân, (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1433/2012), 15/369.

⁴ Geniş bilgi için bk. İbrahim Kafi Dönmez, "İllet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/117-120; H. Yunus Apaydın, "Ta'lîl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/511-514.

⁵ Geniş bilgi için bk. Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî, *Esâsü'l-kıyâs*, thk. Fehd b. Muhammed es-Sedhân (Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1413/1993), 1-3, 103, 104; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/69.

⁶ Geniş bilgi için bk. Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî eş-Şâtübî, *el-İ'tişâm*, thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân (Ammân: Dâru'l-Eseriyye, 1427/2007), 1/41-55; Ferhat Koca, "İbadet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/240-247.

⁷ Koca, "İbadet", 19/240.

İslâm dininde imandan sonra en önemli ibadet namazdır. Namaz, günde beş defa olmak üzere belli vakitlerde yerine getirilmesi farz olan bir ibadettir. Namaz ibadetinin şartlarından biri, her bir namazın kendi vakti içinde eda edilmesidir. Vaktinden önce eda edilen bir namaz geçerli olmadığı gibi, bir namazın kendi vakti içinde eda edilmemesi de günahdır ve en kısa zamanda kaza olarak kılınmalıdır. Ayrıca namaz ibadetinin camilerde cemaatle eda edilmesi de üzerinde önemle durulan hususlardan biridir. Öyle ki, namazları cemaatle kılmanın farz-ı ayn olduğunu ifade eden fakihler vardır.⁸ Dolayısıyla namazların vaktinde ve cemaatle kılınabilmesi için namaz vakitlerinin bilinmesine ve duyurulmasına ihtiyaç vardır. Bu sebeple namaz vakitlerinin bildirilmesi, duyurulması ve namaza çağrı olarak ezan meşrû kılınmıştır.

Bir ibadet olarak telakki edilen ezanın da tevarüs edildiği şekilde sünnete uygun olarak okunması esastır. Ezanın mahiyeti, hükmü, nasıl okunması gerektiği, ezan okuyacak kişide bulunması gereken vasıflar fakihler tarafından geniş şekilde ele alınmıştır. Fakihler tarafından ortaya konan çabaların ve görüşlerin temelinde, ezanın en güzel şekilde sünnete uygun olarak okunması maksadı vardır. Fakihlerin üzerinde durduğu gerek ezan okuyan kişide bulunması gereken vasıflar gerekse ezanda terci', lahn, teğanni, ezanın teressül, kâmetin hadr üzere okunması, ayakta ve kıbleye dönük okunması gibi meseleler, ezanın tevarüs edildiği şekilde sünnete uygun olarak okunmasına yönelik ele alınan meselelerdir.

Fakihler, yazmış oldukları eserlerde ezanla ilgili meseleleri geniş bir şekilde ele almışlar, ayrıca bazı âlimler konuyla ilgili müstakil eserler de telif etmişlerdir.⁹ İlgili eserlerde çeşitli yönleriyle ezanla ilgili meseleler ele alınmıştır. Ezanın okunma şekliyle ilgili üzerinde durulan hususlardan biri de ezan cümlelerinin cezm üzere okunması ve buna bağlı olarak vasıl üzere okunup okunmayacağıdır.

Ezan okurken, tekbir cümleleri dışındaki cümlelerin okunuşunda farklı bir okuyuş söz konusu değildir. Tekbir cümleleri dışındaki diğer cümleler tek tek okunmakta, müezzin her bir cümlelerin sonunda durmakta, nefeslenip diğer cümleye başlamaktadır. Tekbir cümlelerinde ise genelde iki tekbir cümlesi birleştirilerek tek nefeste okunmaktadır. Bu durumda birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin damme ile *Allâhü Ekberu'llâhu Ekber* şeklinde ya da fetha ile *Allâhü Ekbera'llâhü Ekber* şeklinde okunduğu görülmektedir. Ezanın en güzel şekilde okunmuş olması için hangi okuyuşun daha uygun olduğunu tespit etmenin önemli olduğu kanaatindeyiz.

Bu çalışmada ezanın okunuş şekliyle ilgili ezanın cezimli okunması, cezimli okumaya bağlı olarak özellikle ezandaki tekbir cümlelerinin vasledilmesi durumunda birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin harekesinin nasıl okunması gerektiği hususu ele alınacaktır. Burada şu hususa da değinmemizin faydalı olacağını düşünüyoruz. Tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin dammeli de fethalı da okunması câizdir. Ancak bu, her iki okuyuşun da aynı derecede olduğu anlamına gelmez. Fıkıh kitaplarımızda geçen ve herhangi bir amelin dini değerini ifade eden sünnet, müstehap, efdal, evlâ, hasen, ahsen gibi

⁸ Cemaatle namaz kılmanın hükmü konusunda fakihler ihtilaf etmiştir. Hanefî mezhebine göre cemaatle namaz kılmanın hükmü ile ilgili iki görüş benimsenmiştir. Bazı Hanefî fakihlere göre cemaatle namaz kılmak müekked sünnet kabul edilirken, bazıları ise vacip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. Malikî mezhebine göre de cemaatle namaz kılmak müekked sünnettir. Şâfiî fakihlere ve Hanefîlerden Tahâvî'ye göre ise cemaatle namaz kılmak farz-ı kifâyedir. Hanbelî mezhebi fakihleri ise cemaatle namaz kılmanın farz-ı ayn olduğu görüşünü benimsemişlerdir. İbn Rüşd Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/2004), 1/150, 151; Vehbe ez-Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletühû* (Dımaşk: Dâru'l-Fıkr, 1405/1985), 2/149, 150.

⁹ Bk. Abdurrahman Çetin, "Ezan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/38.

kavramlar gelişi güzel geliştirilen kavramlar değildir. Her bir kavramın ifade ettiği anlam dünyası ya da dini değeri farklıdır. Bunlar, yapılan amelin geçerli olmakla birlikte dini değeri açısından derece farkını ifade etmek için geliştirilen kavramlardır. Ezanın teressül, kâmetin ise hadr üzere okunacağını söyleyen İmâm-ı Âzam Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767), ezanın hadr, kâmetin teressül üzere ya da her ikisinin de teressül veya hadr üzere okunması durumunda bir zararının olup olmayacağını sorulması üzerine, Ebû Hanîfe'nin "Hayır, zararı olmaz. Fakat efdal olan söylediğim şekilde okunmasıdır." şeklinde cevap vermesi, bu açıdan düşünülmelidir.¹⁰

Yine konuyla ilgili olarak dilde ya da kıraatte yapılan hata anlamına gelen lahn, mekrûh olarak kabul edilmiştir. Öyle ki, ezana icabetin önemine vurgu yapan fakihler, lahn ile okunan ezanı dinleme ve icabet etmenin gerekmediğine dikkat çekmişlerdir.¹¹

Ezan okurken tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin dammeli ya da fethalı okunmasının câiz olduğunda ihtilaf olmamakla birlikte hangisinin efdal olduğu; diğer tabirle sünnete uygun olduğu belirlenmelidir. Bu sebeple fakihler konu üzerinde durmuşlar ve sünnete uygun okuma şeklini tespit etmeye çalışmışlardır. Bizim bu çalışmada yaptığımız da fakihler tarafından ortaya konan görüşler çerçevesinde meseleye dikkat çekmek ve sünnete uygun okuyuşun tespitini yapmaktır.

1. Ezanın Okunma Şekli

Fıkıh eserlerinde ezanın mahiyeti, hükmü, müezzinde bulunması gereken vasıflar, kimlerin ezan okuyup okuyamayacağı gibi meseleler yanında ezanın nasıl okunması gerektiği üzerinde de durulmuştur. Ezanın okunma şeklinden maksat, ezanda tercî olup olmadığı, teğanni ve lahn yapılmaması, teressül ya da hadr üzere okunması, ezan cümlelerinin vakfedilerek veya vasledilerek okunması, son harflerinin sakin/cezimli okunması gibi hususlardır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi ezan, en önemli ibadetlerden biri olan namaza bir çağrı olup İslâm dininin şîarlarından sayılmaktadır. İbadetler taabbudî/tevkîfî olarak telakki edildiğinden Şâri'nin beyan edip gösterdiği şekilde ifa edilmelidir. Ezan da tevkîfî olarak telakki edilmiş ve nesilden nesile vaz' olunduğu şekilde tevarüs edilmiştir. Dolayısıyla ezanın tevarüs edildiği şekilde okunması esastır. Fıkıh kitaplarında zikredilen ezanın vaktinde okunması, Arapça olarak okunması, tertip üzere okunması, müslüman, akıllı ve bülûğ çağına ermiş bir erkek tarafından okunması, müezzinin abdestli olması, kibleye dönerek okuması, ayakta okuması, parmaklarıyla kulaklarını kapatması gibi vacip ya da sünnet/müstehap olarak zikredilen hususlar, ezanın vaz' ve tevarüs edildiği şekilde sünnete uygun olarak okunması için ele alınan hususlardır. Dolayısıyla ezanın sünnete uygun olarak okunmuş olması için bütün bunların tam olarak yerine getirilmiş olması gerekmektedir. Zira ibadetlerde esas olan sünnete uygun olarak yapılmasıdır. Sünnete uygun olarak ifa edilen ibadetler sahih olarak en güzel şekilde yerine getirilmiş olur.

Ezan okuyacak kişinin müslüman, akıllı ve bulûğ çağına ermiş bir erkek olması, fakihlerin çoğunluğu tarafından farz olarak görülmüştür. Dolayısıyla bu şartları taşımayan bir kişinin

¹⁰ Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beirut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/110.

¹¹ Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Misrî, *el-Bahrü'r-râ'ik*, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/446; Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-îzâh*, thk. Beşşâr Bekrî Arâbî (Dımaşk: y.y.,1423/2002.), 204; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/66; Ebü'l-Hasenât Abdüllhay b. Abdülhalîm b. Emînullah el-Leknevî, *es-Si'âye fi keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikâye* (Karaçi: el-Matbau'l-Mustafâi, 1306), 2/13.

okuduğu ezan geçerli değildir ve yeniden okunması gerekir.¹² Hanefîler ise akıl, bulûğ ve erkeklik şartlarını taşımayan kişilerin okuduğu ezanı geçerli saymakla birlikte yeniden okunmasının müstehap olduğunu ifade etmişlerdir. Bunların dışında zikredilen hususlar ise ezanın sünnetleri ya da müstehapları olarak kabul edilmiş, bunların terki halinde ezanın geçerli olduğu ancak mekrûh olacağı söylenmiştir.¹³

Ezan okunurken tekbir cümleleri dışındaki diğer cümleler tek tek okunmakta, müezzin her bir cümlelerin sonunda durmakta, nefeslenip diğer cümleye başlamaktadır. Tekbir cümlelerinde ise genelde iki tekbir cümlesi birleştirilerek tek nefeste okunmaktadır ki özellikle Hanefî ve Şâfiî fakihler böyle okunması gerektiğini dile getirmişlerdir.¹⁴ İki cümlelerin birleştirilmesi durumunda birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin dammeli ya da fethalı okunmasıyla ilgili farklı yaklaşımların olduğu görülmektedir.

İki tekbir cümlesinin birleştirilmesi durumunda râ harfinin fetha ile okunması gerektiğini savunan fakihler olduğu gibi damme ile okunması gerektiğini savunan fakihler de vardır. Râ harfinin nasıl okunması gerektiği tespitinin yapılmasının, ezanın sünnete uygun şekilde okunmuş olması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz. Bunun için burada ezanın teressül üzere ve cezimli/sakin okunması meselesi üzerinde durulacaktır.

1.1. Ezanın Teressül Üzere Okunması

Ezanın teressül, kâmetin ise hadr üzere okunmasının ezan ve kâmetin sünnetlerinden olduğu ve terkinin mekrûh olacağı hususunda farklı mezheplere mensup fakihler ittifak etmişlerdir.¹⁵ Resûlullah (s.a.v.) Bilâl'e (ö. 20/641) hitaben, "Ezan okuduğun zaman teressül

¹² Ebû Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî el-Mütevellî, *Tetimmetü'l-İbâne*, thk. Nesrin bt. Hilâl b. Muhammed Ali Hammâdî (Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Doktora Tezi, 1428/2007), 213-235; Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref en-Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn ve 'umdetü'l-müttakîn*, thk. Züheyr eş-Şâveys vd (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991), 1/198-203; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 1/539-542, 545-550.

¹³ Alaüddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-şanâ'î fi tertîbi's-şerâ'î*, thk: Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/642-650; Zühaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî*, 1/539-542, 545-550.

¹⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsûţ* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1993), 1/129; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-şanâ'î*, 1/637; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/128; a. mlf., *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/208; Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsâ ed-Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc fi şerhi'l-Minhâc*, nşr. Ahmed Câsim Muhammed vd (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004), 2/50; Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî el-Ensârî, *Esne'l-me'tâlib şerhu Ravzî't-tâlib* (Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1312), 1/126; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*, (Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1357/1983), 1/467; a. mlf., *el-Minhâcü'l-kavîm*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1420/2000), 82; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, nşr. Muhammed Halil Aytânî (Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1418/1997), 1/211; Ahmed b. Muhammed b. İsmâil ed-Dûkâtî et-Tahtâvî, *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1438/2017), 2/56; a. mlf., *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 195, 196.

¹⁵ Şeybânî, *el-Asl*, 1/110; Serahsî, *el-Mebsûţ*, 1/131; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî el-Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvaz - Âdil Ahmed Abdülmevcûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/994), 2/57; Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-şanâ'î*, 1/642; Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme, *el-Muğni*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî - Abdülfettah Muhammed el-Hulv (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1417/1997), *el-Muğni*, 2/60; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/108; Ebü'l-Abbâs Necmüddin Ahmed b. Muhammed İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü'n-nebih şerhu't-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2009), 2/414; Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînü'l-hakâ'ik* (Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1313), 1/91; Kemalüddin İbnü'l-Hümâm Muhammed b. Abdülvahid es-Sîvâsî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1424/2003), 1/249; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî (Kahire: y.y., 1374-1378/1955-1958), 1/414; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî, *el-*

üzere, kâmet getirdiğin zaman da hadr üzere oku.” buyurmuştur.¹⁶ Bu sebeple, ezanın teressül üzere okunması ezanın sünnetlerindedir ve terki mekrûhtur.

Teressül, tertil üzere, teennî ile yavaş yavaş, her bir cümlelerin sonunda durarak ayrı ayrı okumak; *hadr* ise, cümlelerin arasını ayırmadan hızlı bir şekilde okumak demektir.¹⁷ Ezanın hadr üzere kâmetin teressül üzere okunması, ya da her ikisinin de teressül ya da hadr üzere okunması durumunda da okunan ezan ve kâmet geçerlidir. Bu durumda sünnete muhalefet edilmiş ve mekrûh işlenmiş olur.¹⁸

Müslüman coğrafyalarda uygulama, ezanın teressül, kâmetin ise hadr üzere okunması şeklindedir. Bu şekilde bir okuyuş, ezanla kâmetin birbirinden ayırt edilmesi için de alâmet-i fârîka olarak kabul edilmiştir.¹⁹

Ezandan maksat namaz vaktinin girdiğini insanlara duyurmak olduğu için mümkün olduğu kadar sesin en uzak yerlere duyurulması istenir. Bunun için de en uygun okuma şekli, yüksek bir yerde, yüksek sesle, medlerin uzatılarak ve her bir cümlelerin sonunda durularak okunmasıdır. Bu sebeple zikredilen bu hususlar ezan okumanın sünnetlerinden ya da müstehaplarından sayılmıştır. Resûlullah'ın, (s.a.v.), sesinin daha gür olması sebebiyle ezanı Bilal'in okumasını istemesi²⁰ ve müezzinin sesinin yetiştiği yerdeki insanların, cinlerin ve her şeyin kıyamet günü şahitlik yapacağını ifade etmesindeki²¹ hikmet de ezanın mümkün olduğu kadar geniş alana duyurulmasıdır. Bu da ancak ezanın teressül üzere okunmasıyla mümkün olacaktır.

1.2. Ezan ve Kâmetin Cezimli Okunması

Cezimli okumak, bir harfin harekesini okumayıp harfin sakin olarak okunmasıdır. Cezimli harf, harfin sonunun i'rabının olmaması, sonunun sakin olması demektir. Arap dilinde bir harfe cezimli denmesi, o harften i'rabın kaldırılmasından dolayıdır.²²

Bahrü'r-râ'ik, thk. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997), 1/447, 448; İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm el-Halebî, *Çunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-muşallî*, thk. Muhammed Esedullah el-Âsâmî (Diyüband: Dâru'l-ulûm, 1442), 2/269; Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-izâh*, 197; Muhammed Emin b. Âbidîn ed-Dımaşkî, *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Adil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz (Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 2/53.

¹⁶ Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. Ebî Şeybe İbrâhîm el-Absî, *el-Muşannef fi'l-eḥâdîs ve'l-âsâr*, thk. Muhammed Avvâme, (Cidde: Dâru'l-Kible, 1427/2006), 2/344 (No. 2248); Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî, *es-Sünen*, (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, t.y.), “Şalât”, 143; Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Hâkim en-Nîsâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Şaḥîḥayn*, thk. Âdil Mürşid vd (Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1439/2018), 1/692 (No. 743).

¹⁷ Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 1/643; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/210; Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, 197.

¹⁸ Kâsânî, *Bedâ'i u's-şanâ'i*, 1/643; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 1/249; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/448; Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütühî İbnü'n-Neccâr, *Ma'ünetü üli'n-nühâ 'ale'l-Müntehâ (Şerhu'l-Müntehâ-l-irâdât)*, thk. Abdülmelik b. Abdullah Düheyş (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1429/2008), 1/471; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/210; Şürünbülâlî, *İmdâdü'l-fettâh*, 197.

¹⁹ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer ed-Darîr, *el-Vâzih fi şerhi Muḥtaşarı'l-Hıraḳî*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheyş (Beyrut: Dâru'l-Hazar, 1421/2000), 1/188; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Müntehâ-l-irâdât*, 1/471;

²⁰ Ebû Davûd Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *es-Sünen* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, t.y.), “Şalât”, 27; Muhammed b. İsa b. Sevra et-Tirmizî, *es-Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, t.y.), “Şalât”, 139; Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni İbn Mâce, *es-Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, t.y.), “Ezân”, 1.

²¹ Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi u's-şahîḥ* (Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400), “Ezân”, 5; Ebû Davud, “Şalât”, 31; Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali en-Nesâî, *es-Sünen* (Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ty.), Nesâî, “Ezân”, 14.

²² Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *Ġarîbü'l-ḥadîs*, thk. Abdullah el-Cübûri (Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1397/1977), 2/632, 633; Ebû's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-ḥadîs ve'l-eser*, thk. Ahmed b. Muhammed el-Harrât (Katar:

Ezan cümlelerinin sonunda durulması ve son harflerinin cezimli/sakin okunmasının ezanın sünnetlerinden ve âdâbından olduğu hususunda İslâm âlimleri ittifak etmişlerdir. Ezanın cezimli okunması, “Müezzinin, ezan cümlelerinin her birinin sonunda, son harfi sakın kılarak durması, bir cümleyi kendisinden sonraki cümleye bitiştırmemesidir.” şeklinde tanımlanmıştır.²³

Ezan cümlelerinin cezimli okunması, ezanın teressül üzere okunmasının bir gereği olarak kabul edilmektedir. Ezan teressül üzere okunduğunda her bir cümlenin sonunda vakfedileceğinden son harfin harekesi cezimli/sakin olacaktır.

Konuyla ilgili İbrahim en-Nehâî’den farklı varyantlarla nakledilen “Ezan cezimdir.”²⁴ ve “İki şey cezimlidir ve bu ikisini i’rab üzere yapmazlardı; ezan ve kâmet.”²⁵ şeklindeki rivayetlerden yola çıkarak genel olarak ezan cümlelerinin vakıf üzere okunup cümlelerinin sonunda sakın olarak durulması gerektiği, bunun ezan okumanın sünnetlerinden olduğu ifade edilmiştir.²⁶

Cezimli okumanın ezanın sünnetlerinden ve âdâbından olduğu hususunda âlimler ittifak etmişlerdir. Zira ezan okumada aslanan teressüldür. Bu da teenni ile yavaş yavaş okumaktır ki, cezimli okumak da buna dâhildir. Diğer tabirle cezimli okumak teressül üzere okumanın bir sonucudur. Ezan, mümkün olduğu kadar en uzaktaki insanlara namaz vaktinin girdiğini duyurmak olduğundan sesin yükseltilmesini ve cümlelerinin uzun uzun okunmasını gerektirmektedir. Bu sebeple olsa ki, bazı fakihler teressül ve tertil üzere okumayı ezan cümlelerini uzatarak okumak şeklinde izah etmişlerdir.²⁷ Böyle bir okumada cümlelerin

y.y., t.y.), 2/645; Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdir, 1414), “czm”, 12/97; Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc vd (Küveyt: y.y., 1965-2002), “czm”, 31/401.

²³ Ebü Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahmân el-Hattâb er-Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*, nşr. Zekeriyâ Umeyrât (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/1995), 2/75, 76; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdurrahmân el-Mısri el-Karâfi, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Haccî vd (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994), 2/49; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc*, 2/ 50; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/447; Ebü Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed ez-Zürkânî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002), 1/281.

²⁴ İbn Ebî Şeybe, *el-Muşannef*, 2/388 (No. 2392). Konuyla ilgili Nehâî’den nakledilen rivayetler farklılık arz etmektedir. Yukarıda zikrettiğimiz gibi “Ezan cezimdir.” şeklinde rivayet edildiği gibi farklı varyantlarla ezanın, tekbirin, selamın ve kıraatın cezimli olduğu şeklinde de rivayet edilmektedir. Bk. Ebü Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-Sar'ânî, *el-Muşannef*, thk. Habîbürrahman el-A'zamî (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983), 2/74 (No. 2553); Tirmizî, “Şalât”, 223; Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî, *en-Nefhu's-sezî fi şerhi Câmi'i't-Tirmizî*, thk. Ebü Câbir el-Ensârî vd (Riyad: Dâru's-Sumey'î, 1428/2007), 4/50; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdurrahmân b. Muhammed es-Sehâvî, *el-Makâşidü'l-Hasene fi beyâni kesîrin mine'l-eğâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine*, nşr. Muhammed Osman el-Huş (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1405/1985), 263, 264; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, thk. Muhtâr İbrahim el-Hâic vd (Kahire: Dâru's-Saâde li't-Tibâa, 1426/2005), 23/623; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdülmelik b. Kâdîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-aqval ve'l-ef'âl*, nşr. Bekrî Hayyânî - Saffet Sekkâ (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985), 8/351 (No. 23216).

²⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Zeylâî, *Tebyînü'l-hakâ'ik*, 1/91; Ebü İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed b. Abdillâh İbn Müflih, *el-Mübdî 'fi şerhi'l-Mukni'*, thk. Halid b. Ali el-Müşeykîh vd (Riyad: Dâru Rekâiz, 1442/2021), 1/476; Merdâvî, *el-İnşâf*, 1/414; Ebü'l-Avn Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim es-Seffârîni, *Keşfü'l-lisâm Şerhu 'Umdeti'l-ahkâm*, thk. Nureddin et-Tâlib (Dımaşk: Dâru'n-nevâdir, 1428/2007), 2/162. “Tekbiri cezimli yaparlardı.” şeklinde de rivayet edilmektedir. Bk. Sehâvî, *el-Makâşidü'l-Hasene*, 263; Süyûtî, *Cem'u'l-cevâmi'*, 23/623; Hindî, *Kenzü'l-'ummâl*, 8/351 (No. 23215).

²⁶ Şeybânî, *el-Asl*, 1/110; Mâverdi, *el-Hâvi'l-kebir*, 2/57; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/131; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i'*, İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/108; Karâfi, *ez-Zahîre*, 2/49; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/447, 448; Merdâvî, *el-İnşâf*, 1/414; Zürkânî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, 1/281.

²⁷ Zahîrüddîn Ebü Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî, *el-Fevâ'idü'z-Zahîriyye*, (İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1002), 21a; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/448.

sonunda vakfedileceğinden son harfleri sakın kılınacaktır. Ayrıca müezzine icabetin gerçekleşebilmesi için de ezan cümlelerinin sonunda durulması gerekmektedir.

Dolayısıyla ezanın sünnet üzere okunmuş olması için her bir cümlelerin sonunda durulması ve son harfinin harekesinin cezimli/sakin olarak okunması gerekmektedir.

Fakihler, ezan cümlelerini cezimli okumanın ezanın sünnetlerinden olduğu hususunda ittifak etmekle birlikte tekbir cümlelerinin vasıl üzere okunup okunmaması ile i' raba tabi olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Yani ezandaki tekbir cümleleri vasledilerek mi okunur yoksa vakfedilerek mi okunmalıdır? İki tekbir cümlesi vasledildiği zaman birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfine damme ile mi fetha ile mi hareke verilir?

1.2.1. Vakıf ve Vasıl Yönüyle Tekbir Cümlelerinin Okunuşu

Ezandaki tekbir cümlelerinin vakıf ve vasıl yönüyle nasıl okunacağı hususunda fakihler tarafından farklı görüşler ortaya konmuştur. Bazı fakihler iki tekbir cümlesinin müstakil olarak ayrı ayrı "Allâhü Ekber. Allâhü Ekber" şeklinde vakıf üzere okunacağı görüşünü benimsemişlerdir. Bazı fakihler ise ezandaki iki tekbir cümlesinin vasledilip tek nefeste okunacağını ifade etmişlerdir.

Ezan okumada aslanan her bir cümlede vakfederek okumaktır. Dolayısıyla tekbir cümlelerinde de esas olan her bir cümlede durarak ayrı ayrı okumaktır. Özellikle bazı Mâlikî ve Hanbelî fakihler tekbir cümlelerinin de vasledilerek değil diğerleri gibi vakıf yapılarak okunması gerektiğini söylemişlerdir.²⁸ Ancak tekbir cümleleri diğerlerine nazaran daha kısa olduğundan fakihlerin çoğunluğu tarafından vakfa niyet edilerek bir tek cümleymiş gibi tek nefeste okunacağı ifade edilmiştir.²⁹

Bazı fakihler, teressülü açıklarken "müezzinin iki tekbir cümlesini vaslederek الله أكبر الله أكبر deyip durması, sonra tekrar bu şekilde الله أكبر الله أكبر deyip durması ve yine aynı şekilde ezanın sonuna kadar her bir cümlelerin sonunda durmasıdır" şeklinde açıklamışlardır.³⁰

Bu görüşü benimseyen fakihler, Resûlullah'dan (s.a.v.) rivayet edilen, "Müezzin Allahü Ekber Allahü Ekber dediğinde sizden biri Allahü Ekber Allahü Ekber derse; müezzin Eşhedü en lâ ilâhe illallah dediğinde o da Eşhedü en lâ ilâhe illallah derse..." hadîsini³¹ delil olarak

²⁸ Karâfî, *ez-Zahîre*, 2/49; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed el-Merdâvî, *et-Tenkîhu'l-müşbi' fi tahrîri aḥkâmî'l-Muḥni*, thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004), 76; a. mlf., *el-İnsâf*, 3/72; Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî el-Haccâvî, *Havâşî't-Tenkîh fi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004), 76; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Münthe'l-irâdât*, 1/471.

²⁹ Mütevellî, *Tetimmetü'l-İbâne*, 224; Serahsî, *el-Mebsût*, 1/129; Kâsânî, *Bedâ'î'u's-şanâ'î*, 1/637; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/128; a. mlf., *Ravzatü't-tâlibîn*, 1/208; İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetü'n-nebîh*, 2/414; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc*, 2/50; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Münthe'l-irâdât*, 1/471; Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc*, 1/467; a. mlf., *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82; Şirbînî, *el-Muḡnî*, 1/211; Tahtâvî, *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1438/2017), 2/56; a. mlf., *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*, 195, 196; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/53; Saîd b. Muhammed Bâalî Bâ'îşen ed-Dev'anî el-Ḥadramî, *Büşra'l-kerîm bi-şerhi Mesâilî't-ta'îm* (Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004), 189; Muhammed Enver Şâh Hüseyîn el-Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî 'alâ Şaḥîḥi'l-Buḥârî*, thk. Muhammed Bedr-i Âlem el-Mîrtehî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005), 2/205.

³⁰ Yûsuf b. Ömer es-Sûfî el-Bezzâr (Nebîre-i Şeyh Ömer), *Câmi'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*, thk. Semîr Subhî Hüdâbahş Hicâzî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1439/2018), 1/300; Ebü'l-İhlâs Hasan b. Ammâr b. Alî eş-Şürünbülâlî, *Ḡunyetü' zevi'l-aḥkâm fi buḡyeti Düreri'l-hükkâm* (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, t.y.), 1/55; Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî el-Hamevî, *Ġamzü' uyu'ni'l-beşâ'ir fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*, (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1405/1985) 4/84.

³¹ Ebü'l Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-şâḥiḥ* (Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006), Müslim, "Şalât", 12; Ebü Davud, "Şalât", 36.

kullanmışlardır. Zira Resûlullah (s.a.v.), müezzine icabetle ilgili olarak söylediği bu sözde iki tekbir cümlesini bir cümlemiş gibi zikretmiş diğer cümleleri ise birer defa söylemiştir. Bu da iki tekbir cümlesinin bir cümlemiş gibi tek nefeste okunacağına delalet eder.³²

Ayrıca İmam Muhammed, Ehl-i Medine'ye karşı yazmış olduğu reddiye niteliğindeki *el-Hüccce 'alâ ehli'l-Medîne* isimli eserinde, ezan cümlelerinin çift, kâmet cümlelerinin ise tek olduğu görüşüne karşı, iki tekbir cümlesinin bir cümle sayılacağını, buradaki çift ya da tek oluştan maksadın ezan ve kâmet cümlelerinin çift ya da tek oluşu değil ezan cümlelerinin çift nefeste, kâmet cümlelerinin ise tek nefeste okunacağı yorumunu yapar. Aksi takdirde kâmetteki tekbir cümlelerinin de "Allâhü Ekber" şeklinde tek okunması gerektiğini ifade eder.³³ İmam Muhammed'in bu yorumundan da iki tekbir cümlesinin bir cümlemiş gibi tek nefeste okunmasının daha uygun olduğu sonucuna ulaşılabilir.

Ezanın geniş alana duyurulabilmesi, sesin yükseltilmesini ve medlerin uzatılmasını gerektirmektedir. Bu da her bir cümlelerin sonunda durmayı ve nefeslenmeyi gerektirir. Ancak tekbir cümleleri diğerlerine nazaran daha kısa olduğundan tek nefeste okunmaktadır. Yukarıda zikredilen hadiste de Resûlullah (s.a.v.) iki tekbir cümlesini bir cümlemiş gibi söylemiştir. Dolayısıyla iki tekbir cümlesini tek nefeste okumak, özellikle Hanefî ve Şâfiî fakihler tarafından ezan okumanın müstehaplarından sayılmıştır.³⁴

1.2.2. İ'rab Yönüyle Tekbir Cümlelerinin Okunuşu

Ezandaki tekbir cümlelerinin vasledilerek okunması durumunda i'raba tâbi olup olmadığı hususunda fakihler farklı görüşler ortaya koymuşlardır. Bilindiği gibi tekbir cümlesi i'rab açısından isim cümlesi olup *Allah* lafzı mübteda, *ekber* lafzı da haberdir. Mübteda ve haber ise i'rab yönüyle merfûdur. Dolayısıyla ezandaki tekbir cümleleri i'raba tâbi tutulursa *ekber* lafzı merfû olduğundan dammeli olarak okunur. Buna binaen iki tekbir cümlesinin vasledilerek okunması durumunda ilk tekbir cümlesinin son harfi olan *râ*, *Allâhu Ekberu'llâhu Ekber* şeklinde dammeli olarak okunur. Ancak birçok fakih, ezanın mevkûf olarak işitildiğini ve Şâri' tarafından vaz' olunduğu ve tevarüs edildiği şekilde okunması gerektiğini; teressül üzere okumanın da bir gereği olarak ezan cümlelerinin sonunda durulması ve cümlelerin son harfinin de sakin/cezimli okunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna mebni ezandaki tekbir cümlelerinin son harfinin sakin olduğunu ve i'raba tâbi tutulmayacağını söylemişlerdir. Bu görüşü benimseyen fakihler, konuyla ilgili İbrahim en-Nehâî'nin yukarıda zikrettiğimiz "Ezan cezimdir." ve "İki şey cezimlidir ve bu ikisini i'rab üzere yapmazlardı; ezan ve kâmet." dediğini nakletmekte ve cezm kelimesini, cümle sonlarının sakin olduğu ve i'raba tabi olmadığı şeklinde yorumlamaktadırlar.³⁵ Bu görüşü benimseyen fakihler, iki tekbir cümlesinin

³² Ebü'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahîm el-Mübârekfûrî, *Tuḥfetü'l-aḥvezi bi-şerḥi Câmi'i't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, t.y.) 1/502; Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm el-Mübârekfûrî, *Mir'âtü'l-mefâtîḥ şerḥu Mişkâti'l-Meşâbih*, thk. Muhammed Süleyman b. Muhammed Emîn (Riyad: Medâru'l-Kabes, 1438/2017), 3/6; Abdullah b. Salih el-Fevzân, *Minḥatü'l-allâm fi şerḥi Bulûḡi'l-merâm* (Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428-1432), 2/252.

³³ Ebü Abdillâh Muhammed b. el-Hasen b. Ferkad eş-Şeybânî, *el-Hüccce 'alâ ehli'l-Medîne*, nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kilânî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983), 1/76, 77. Ayrıca bk. Keşmîrî, *Feyzü'l-bârî*, 2/205.

³⁴ Serahsî, *el-Mebsût*; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-şanâ'i*, 1/637; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/128; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc*, 2/50; Ensârî, *Esne'l-meṭâlib*, 1/126; Heytemî, *Tuḥfetü'l-muḥtâc*, 1/467; a. mlf., *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82; Şirbînî, *Muḡni'l-muḥtâc*, 1/211; Tahtâvî, *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-muḥtâr*, 2/56; a. mlf., *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâḥ*, 195, 196.

³⁵ İbn Kudâme, *el-Muḡnî*, 2/60; Darîr, *el-Vâziḥ*, 1/188; Zeylâi, *Tebyînü'l-ḥakâ'ik*, 1/91; Ebü Muhammed Şerefüddîn İsmâil b. Ebî Bekr İbnü'l-Mukrî el-Yemenî, *Ravzü't-tâlib*, thk. Kâsım Muhammed Âğâ en-Nûrî (Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1430/2009), 63; Bezzâr, *Câmi'u'l-muzmerât*, 1/298; İbn Müfliḥ, *el-Mübdi'*, 1/476; Merdâvî, *el-İnşâf*, 1/414; Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Haccâvî el-Makdisî, *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*, thk.

vasledilmesi durumunda birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfine lafzatullahtaki elif harfinin harekesinin nakledileceği ve râ harfinin fethalı okunacağı görüşündedirler. İki tekbir cümlesindeki birinci tekbirin râsının fetha ile harekelenmesinin sebebi, ezanın mevkûf olarak işitilmiş olması ve onda aslolanın her bir cümlelerin sonunda durularak sakın okunmasıdır. Dolayısıyla tekbir cümlelerinin son harfi olan râ harfleri de sakın olarak okunur. Ancak iki tekbir cümlesinin vasledilerek okunması durumunda ikinci cümlelerin *Allah* lafzındaki elif harfinin harekesi râ harfine nakledilir ve birinci cümlelerin son harfi olan râ harfi fethalı olarak okunur. Böylelikle râ harfinin asaleten sakın olduğu da gösterilmiş olur. Diğer tabirle tekbir cümlesindeki râ harfinin sakın olduğunu göstermek, ancak râ harfinin fethalı okunmasıyla mümkündür. Bu durumda râ harfi sakın olarak bir sonraki kelimeye vasledilmiş olmaktadır.

İki tekbir cümlesi vasledilerek okunduğunda râ harfinin fethalı olarak okunacağını söyleyenler ezanın mevkûf olarak işitildiğine ve işitildiği gibi okunması gerektiğine vurgu yaparlar.³⁶ Ezan cümlelerinin son harfleri sakın olarak işitilmiştir. Dolayısıyla cümlelerin son harfleri sükûn üzere mebnidir ve i' raba tabi değildir. Ezanın teressül üzere okunmasının müstehap olduğu hususunda bütün fakihler ittifak halindedir. Cümlelerin sonunda durmak, teressül üzere okumanın da bir gereğidir. İki tekbir cümlesi vasledilerek okunduğunda birinci tekbir cümlesinde vakfa niyet edilerek vasledilir. Vasledilerek okunduğunda iki sakın harfin yan yana gelmesi sebebiyle lafzatullahtaki elifin harekesi râ harfine nakledilerek fethalı olarak okunur.

Herevî'nin (ö. 401/1011) naklettiğine göre Ebû Bekir el-Enbârî (ö. 328/940), avamdan olan insanların ekber lafzının râ harfini dammeli okuduğunu söylemiştir.³⁷

Ebû Bekir el-Enbârî de konuyla ilgili olarak Müberred'in (ö. 286/900), ezanın mevkûf olarak işitildiğini ve i' raba tabi olmadığını ifade ettiğini nakletmektedir. Ona göre ezandaki tekbir cümleleri *hayye ale'-salah* ve *hayye ale'l-felâh* cümleleri gibidir. Bu cümleler nasıl *hayye ale's-salati*, *hayye ale'l-felâhi* diye değil de *hayye ale'-salah*, *hayye ale'l-felâh* şeklinde sakın olarak işitilmişse tekbir cümleleri de *Allâhü Ekberu Allahü Ekberu* şeklinde değil *Allâhü Ekber Allahü Ekber* şeklinde sakın olarak işitilmiştir. Aslolan tekbir cümlelerinin son harfi olan râ harfinin

Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Mekke: Dâratü'l-Melik Abdülazîz, 1423/2002), 1/120; Abdullah b. Abdurrahman Bâ Fazl el-Hadramî, *el-Muqaddimeti'l-Hadramiyye fi fikhi's-sâdeti's-Şâfiyye*, (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011), 81; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/271, 272; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Münteha'l-irâdât*, 1/471; Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/321; Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn el-Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*, thk. İbrahim Ahmed Abdülhamid (Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003), 1/283; Zürkânî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, 1/281; Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Haskefî ed-Dimaşkî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, thk. Abdülmün'im Halîl İbrahim (Beyrut: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1423/2002), *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 55; Muhammed b. Hasan el-Bennânî, *el-Fethu'r-rabbânî fimâ zehle 'anhü'z-Zürkânî*, nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmîyye, 1422/2002), 1/281; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, (Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabiyye, 1345), 1/193; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/51; Bâ' işen, *Büşra'l-kerîm*, 189; Ebü'l-Hasenât Abdülhay b. Abdülhalîm b. Emînullah el-Leknevî, *es-Si'âye fi keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikâye* (Karaçi: el-Matbau'l-Mustafâî, 1306), *es-Si'âye*, 2/15.

³⁶ Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs el-Cüzâmî, *İkdü'l-cevâhiri's-semîne fi mezhebi 'âlimi'l-Medîne*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân - Abdülhafîz Mansûr (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1415/1995), 1/119; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/128; Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*, nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî (Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000), 2/66; Zeylâ, *Tebyînu'l-hakâ'ik*, 1/91; Ziyâüddîn Halîl b. İshâk b. Mûsâ el-Cündî, *et-Tavzîh*, thk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali ed-Dimyâtî (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012), 1/283; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc*, 2/ 49; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/271, 272; Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82, 83; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/321; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/51.

³⁷ Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed el-Herevî, *Kitâbü'l-Ğarîbeyn fi'l-Kur'an ve'l-hadîs*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999), 5/1611.

sakin olmasıdır. İki tekbir cümlesi vasledilerek okunduğunda lafzatullahtaki elifin harekesi râ harfine nakledilir.³⁸

Müberred, tekbir cümlesindeki râ harfinin Âl-i İmrân sûresindeki $\text{الم الله لا إله إلا هو}$ âyetindeki³⁹ mîm harfiyle aynı olduğunu savunur. الم âyetindeki mîm harfi, cezimli değil tevkîfi olarak sakindir. Yani i'rab olarak değil vakfedilmesi gerektiği için cezimli olarak okunur. Bütün kurrâ, vasledilerek okunduğu zaman bu âyeti, الم الله şeklinde mim harfini fethalı olarak okumuşlardır. Allah lafzındaki elifin harekesi terk edilmiş ve mîm harfinin sakın olmasından dolayı mîm harfine verilmiştir.⁴⁰

Vasledildiği zaman mîm harfinin fetha ile okunacağı hususunda bütün kurrâ icmâ' etmiş ancak bunun gerekçesinde ihtilaf etmişlerdir. Basra ekolünden bazı âlimler iki sakın harfin birlikteliğinden dolayı mîm harfinin fetha ile harekelendiğini söylerken, Kûfe ekolü ise lafzatullahtaki elifin harekesinin mîm harfine nakledileceği görüşündedir. İki sakın harfin yan yana gelmesiyle birincinin fetha ile harekelendiği Araplar'dan işitilmiş bir durumdur.⁴¹

Ayrıca Ebû Ca'fer Ruâsî,⁴² İbn Keysân⁴³ ve bir rivayete göre Âsım,⁴⁴ lafzatullahtaki elifin الم أحسب الناس âyetinde⁴⁵ olduğu gibi kat' hemzesi olduğu görüşündedirler.⁴⁶ İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) de mukattaa harflerinin sakın olarak okunacağını ve sükûnun ortaya çıkması için de kendilerinden sonra gelen vasıl elifinin kat' hemzesi olacağını ifade etmektedir.⁴⁷ Dolayısıyla mukattaa harflerinden sonra gelen elif kat' hemzesi kabul edildiğinde onun harekesi bir önceki mukattaa harfine verilecektir. Buna göre de الم deki mîm

³⁸ Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed el-Enbârî, *ez-Zâhir fi me'ânî kelimâti'n-nâs*, thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin (Bağdat: Dâru'l-Beşâir, 1424/2004), 1/125, 126; Herevî, *Kitâbü'l-Ğarîbeyn*, 5/1611.

³⁹ Âl-i İmrân 3/1, 2.

⁴⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Yusuf Necati - Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1374/1955), 1/9; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl ez-Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân ve i'râbüh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988), 1/373; Enbârî, *ez-Zâhir*, 1/126, 127; Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Murâdî el-Mısri en-Nehhâs, *İ'râbü'l-Kur'ân*, thk. Halid el-Ali (Beyrut: Daru'l-Ma'rife, 1429/2008), 1/120.

⁴¹ Ebû Bişr Sîbeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, nşr. Muhammed Kazım el-Bekkâ (Beyrut: Mektebetü Zeynî'l-Hukûkiyye, 1435/2015), 5/438; Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşî el-Belhî el-Ahfeş el-Evsat, *Me'ânî'l-Kur'ân*, thk. Hüda Mahmud Karâe (Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1411/1990), 1/22; Zeccâc, *Me'ânî'l-Kur'ân ve i'râbüh*, 1/373; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/525; Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh el-Enbârî, *el-İnşâf fi mesâ'ili'l-hilâf* (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1424/2003), 2/610; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/153; Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006), 5/5.

⁴² Kûfe dil ekolünün önemli temsilcilerinden Ebû Ca'fer Ruâsî (ö. 187/803).

⁴³ Ebü'l-Hasen Muhammed b. Ahmed b. İbrâhîm (Muhammed) b. Keysân en-Nahvî el-Bağdâdî (ö. 320/932 [?]). Dil, edebiyat, tefsir ve hadis âlimi.

⁴⁴ Yedi kıraat imamından biri olan Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî (ö. 127/745).

⁴⁵ el-Ankebût 29/1, 2.

⁴⁶ Ferrâ, *Me'ânî'l-Kur'ân*, 1/9; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kur'âni's-seb' ve 'ilelihâ ve ḥucecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1404/1984), 65; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/525; Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr el-Fârisî, *el-Hüccce li'l-kurrâ'i's-seb'a*, nşr. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâtî (Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993), 3/6, 7; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/152; Kurtubî, *el-Câmi' li-aḥkâmi'l-Kur'ân*, 5/5.

⁴⁷ Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf el-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kur'âni'l-'aşr*, thk. Sâlim Muhammed Mahmûd eş-Şinkîti (Medine: Mektebetü'l-Meliki'l-Fahd, 1435), 3/1015. Ayrıca bk. Ahfeş el-Evsat, *Me'ânî'l-Kur'ân*, 1/23.

harfi fethalı olarak okunacaktır. Ayrıca vasıl hemzesinin harekesinin kendinden önceki sakin harfe nakledileceği Kûfe dil ekolü tarafından kabul edilmektedir.⁴⁸

Aslında âlimlerin çoğunluğu tarafından Kur'an'daki mukattaa harflerinin tevkîfî olduğu ve i'raba tabi olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁹ Ayrıca farklı kullanım ve kurallar olsa da Elif-lâmın elifiyle diğer vasıl eliflerini ayrı değerlendirmişler, Elif-lâmın dışındaki vasıl eliflerinde olduğu gibi mâ kabline kesre ile hareke verirken, Elif-lâmın eliflerinde ise *مِنَ الْمُؤْمِنِينَ*, *مِنَ الرَّسُولِ*, *مِنَ اللَّهِ* örneklerinde olduğu gibi mâ kablini fetha ile harekelendirmişlerdir.⁵⁰

Ayrıca *أربعة*, *ثلاثة*, *اثنان*, *واحد* gibi birden ona kadar olan sayı isimleri mevkûf olup sonları sakindir. *اثنان* sayıları vasledildiği zaman *اثنان* kelimesindeki elifin harekesi, iki sakin harfin yan yana gelmesinden dolayı nakl-i hareke ile *واحد* kelimesinin dâl harfine nakledilerek *واحد* şeklinde okunur. *أربعة* sayıları vasledildiğinde *أربعة* kelimesindeki hemzenin harekesi *ثلاثة* kelimesinin son harfine nakledilip *أربعة* şeklinde söylenir. *أربعة* kelimesinin elifi kat' hemzesi olup harekesinin nakli câizdir. *اثنان* sayıları da vasledildiği zaman birinci kelime mevkûf, ikinci kelime de isti'naf/başlangıç kelimesi olduğundan vasıl hemzesinin harekesinin de kat' hemzesinin harekesi gibi nakledilmesi câizdir. Üzerinde vakfedilen kelimedenden sonra gelen kelime başlangıç kelimesi olduğundan harekesi nakledilir. Bu konuda vasıl hemzesiyle kat' hemzesi arasında fark yoktur. Diğer bir ifade ile vasıl hemzesinin harekesi kat' hemzesinin harekesi gibi nakledilir.⁵¹

Müberred ve onunla aynı görüşte olan fakihlere göre ezandaki tekbir cümleleri de tıpkı *الم* âyetinde olduğu gibi tevkîfî olarak sakindir. Zira ezan mevkûf olarak işitilmiştir. Tekbir cümlelerinin vasledilmesi durumunda *الم* âyetinin vasledilmesindeki kurallar geçerlidir. Dolayısıyla vasıl durumunda râ harfi fethalı okunmalıdır. İki tekbir cümlesi vasledildiğinde birinci tekbir cümlesinin *ekber* lafzındaki râ harfinin sakin olması sebebiyle, ikinci tekbir cümlesindeki *Allah* lafzındaki elifin fethası râ harfine nakledilerek fethalı okunur.⁵²

Birçok fakih, Nehâ'î'den nakledilen "Ezan cezimdir." ve "İki şey cezimlidir ve bu ikisini i'rab üzere yapmazlardı; ezan ve kâmet." sözleri ve Müberred, Enbârî ve Herevî gibi Arap dili âlimlerinin görüşlerinden yola çıkarak ezan cümlelerinin mevkûf olarak işitildiği, i'raba tabi

⁴⁸ Enbârî, *el-İnşâf*, 2/610, 613.

⁴⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 5/470, 471; Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred, *el-Muktedâb*, thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme (Kahire: 1415/1994), 1/372; Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, 1/120; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 1/152.

⁵⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 5/471; Nehhâs, *Î'râbü'l-Kur'ân*, 1/120; Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî b. Yaîş b. Muhammed, *Şerhu'l-Mufaşşal*, nşr. İmîl Bedî' Yakûb (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2001), 5/292.

⁵¹ Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân es-Sîrâfî, *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*, thk. Ahmed Hasan Mehdeli - Ali Seyyid Ali (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008), 1/111, 112; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/525; Enbârî, *el-İnşâf*, 2/610, 613; Râzî, *Mefâtîhu'l-ğayb*, 4/152; İbn Yaîş, *Şerhu'l-Mufaşşal*, 4/20.

⁵² Enbârî, *ez-Zâhir*, 1/125, 126; Herevî, *Kitâbü'l-Ğarîbeyn*, 5/1611; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Zeylâî, *Tebyînü'l-ħakâ'ik*, 1/91; Bezzâr, *Câmi'u'l-muzmerât*, 1/298; Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kmâ'*, 1/283; Haskefî, *ed-Dürri'l-muhtâr*, 55; Zürcânî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, 1/281; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebir*, 1/193; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/51; Leknevî, *es-Si'âye*, 2/15.

olmadığı, cümlelerin sonunda durulması gerektiği, iki tekbir cümlesinin vasledilerek okunması durumunda vakfa niyet edilerek birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin fethalı okunmasının sünnete daha uygun olduğu görüşünü dile getirmişlerdir.⁵³

Bu görüşü benimseyen fakihler, İbrahim en-Neha'î'den nakledilen "Ezan cezimdir." şeklindeki rivayette geçen cezm kelimesini, ezan cümlelerinin sonlarının sakın olduğu ve i'raha tabi olmadığı şeklinde yorumlamaktadırlar. Zira cezm kelimesi, med olmayan yerlerde uzatılmaması gerektiği şeklinde yorumlandığı gibi cümlelerin son harflerinin i'raha tabi olmadığı şeklinde de yorumlanmıştır.⁵⁴

Tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin dammeli olarak vasledileceği görüşünde olanlar ise meseleyi Arap dili kurallarına göre i'rab yönüyle ele almışlardır. Tekbir cümlesi isim cümlesi olup, Allah lafzı mübteda, ekber lafzı da haber olduğundan merfûdurlar. Dolayısıyla tekbir cümlesindeki ekber lafzı haber olarak merfû olup vakfedildiği zaman sakın, vasledildiği zaman ise *Allâhü Ekberü'llâhü Ekber* şeklinde dammeli olarak okunur. Ezanın ancak vakıf üzere okunacağı tevarüs edilmiştir. Zira ezanda hedeflenen uzak mesafelere duyurulmasıdır. Bunun için de müezzinin sesini yükseltmesi ve nefeslenmesi için her bir cümlede durması gerekir. Tekbir cümlelerinde de aslanan vakıf üzere okunmasıdır. Durulmayıp vasledilirse i'rab üzere dammeli olarak vasledilir.⁵⁵

İbn Hişâm, tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfinin dammeli olarak vasledilmesi gerektiğini, vasıl durumunda vasıl hemzesinin ortadan kalkacağını savunur ve fethalı vasletmenin, herhangi bir gerekçe yokken Arapça dil kurallarının dışına çıkmak olduğunu ifade eder.⁵⁶

Ayrıca râ harfinin fethalı okunması bir lahdır ve bu da Arap dili kurallarına aykırıdır. Eğer iki tekbir cümlesi vasledilecekse dammeli olarak okunması gerekir. Çünkü ekber lafzı Allah lafzının haberi olarak i'rab merfûdur ve vasledildiği zaman dammeli olarak okunur. Ezanın vakıf üzere okunması tevarüs edilmiş olsa da vasledildiği zaman Arap dili kurallarına göre râ harfinin dammeli okunması gerekir. Tekbir lafzının, "ثلاثة أربعة" ifadesine benzetilmesi de isabetli olmayıp fâsid bir kıyastr. Zira "ثلاثة أربعة" ifadesindeki أربع lafzının elifi kat' hemzesi

⁵³ Ruaynî, *Mevâhibü'l-celîl*, 2/75, 76; İmrânî, *el-Beyân*, 2/66; İbn Şâs, *İkdu'l-cevâhir*, 1/119; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 2/60; Nevevî, *el-Mecmû'*, 3/128; Darîr, *el-Vâzih*, 1/188; Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâ'ik*, 1/91; Demîrî, *en-Necmü'l-vehhâc*, 2/49; Bezzâr, *Câmi'u'l-muzmerât*, 1/298; İbnü'l-Mukrî, *Ravzü't-tâlib*, 63; İbn Müflih, *el-Mübdî'*, 1/476; Merdâvî, *el-İnşâf*, 1/414; Hadramî, *el-Mukaddimetü'l-Hadramiyye*, 81; Haccâvî, *el-İknâ'*, 1/120; İbn Nuceym, *el-Bahrü'r-râ'ik*, 1/271, 272; İbnü'n-Neccâr, *Şerhu'l-Müntehe'l-irâdât*, 1/471; Heytemî, *el-Minhâcü'l-kavîm*, 82; Cündî, *et-Tavzîh*, 1/283; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/321; Buhûtî, *Keşşâfü'l-kınâ'*, 1/283; Haskefî, *ed-Dürrü'l-muhtâr*, 55; Zürcânî, *Şerhu Muhtaşarı Halîl*, 1/281; Desûkî, *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*, 1/193; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 2/52; Bennânî, *el-Fethu'r-rabbânî*, 1/281; Bâ'ışen, *Büşra'l-kerîm*, 189; Leknevî, *es-Si'âye*, 2/15.

⁵⁴ Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *Ṭilbetü't-talebe fi'l-ıstılâhâtî'l-fıkhiyye*, nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak (Beirut: Dâru'n-Nefâis, 1416/1995), 72, 73; Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî, *el-Fâ'ik fi ğarîbi'l-hadîs*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim (Kahire: Mektebetü Lisânî'l-Arab, 1364/1945, 1391), 1/212; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadîs*, 2/645.

⁵⁵ Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/211; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İsmâîl er-Râî, *İntişârü'l-fakîri's-sâlik li-tercîhi mezhebi'l-İmâm Mâlik*, thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân (Beirut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1981), 336; a. mlf., *el-Ecvibetü'l-merziyye 'ani'l-es'ileti'n-naşviyye*, thk. Selâme Abdülkâdir el-Merâkî (Mekke: Câmiatü Ümmü'l-kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1401), 71-73; Bâ'ışen, *Büşra'l-kerîm*, 190; Ebû Bekir Osman b. Muhammed Şattâ ed-Dimyâtî el-Bekrî, *İ'ânetü't-tâlibîn 'alâ halli elfâzi Fethi'l-mu'în*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997), 1/276.

⁵⁶ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm, *Muğnî'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârib*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid (Beirut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1411/1991), 2/635.

olup harekesinin nakli sahihtir. الله lafzındaki elif ise vasil hemzesi olup harekesinin nakli doğru değildir. Aynı şekilde “الم” âyetine ya da من الرجل ifadesine benzetilmesi de doğru değildir. Zira من الرجل ifadesi, Araplar’dan işitilen bir durumdur. Oysaki أكبر lafzının fethalı okunması Araplar’dan işitilmiş bir şey değildir.⁵⁷

Bu görüşü savunan bazı âlimler, cezim kelimesini, “uzatmamak”, bazıları da “hızlı okumak” şeklinde yorumlamaktadırlar.⁵⁸ Ancak bu yorum, iftitah tekbiri ve selam için kabul edilebilir olsa da ezan için uzatmamak ya da hızlı okumak yorumu uygun olmayacaktır. Zira ezan okumada sünnet olan teressüldür ki, bu da hem yavaş yavaş okumayı hem de uzatmayı gerektirir.

Meseleye genel anlamıyla bakıldığında ihtilafın temelinde tekbir cümlelerinin i’raba tabi olup olmadığı vardır. İki tekbir cümlesinin vasledilmesi durumunda râ harfinin dammeli okunacağı görüşünü benimseyenler, ezan cümlelerinin i’raba tabi olduğunu, tekbir cümlelerinin vasledilmesi durumunda da Arap dili kurallarına göre dammeli vasledilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Râ harfinin fethalı olarak okunacağı görüşünü benimseyenler ise tekbir cümlelerinin i’raba tabi olmadığını ifade etmektedirler. Çünkü tekbir cümleleri de dâhil ezan cümlelerinin son harfleri mevkûf olarak işitilmiştir. Dolayısıyla tevkîfi olarak sakindir ve i’raba tabi değildir.

Ezanda aslolan, teenni ile acele etmeksizin yavaş yavaş okumak, cümlelerin arasını ayırmak anlamına gelen teressüldür. Ezan okurken her bir cümlelerin sonunda durmak/vakıf ve cümlelerin son harfinin harekesini cezimli/sakin yapmak, teressül üzere okumanın da gereğidir. Tekbir cümlelerinin her birinin sonunda da durulmalıdır. Ancak tekbir cümleleri kısa olduğundan iki tekbir cümlesi tek cümleymiş gibi okunmaktadır. Hatta bazı fakihler iki tekbir cümlesini vaslederek tek nefeste okumanın müstehap olduğunu ifade etmişlerdir.

Her ne kadar mesele i’rab üzerinden ele alındığında râ harfinin dammeli olarak vasledileceği isabetli görünse de râ harfinin fethalı vasledilmesi gerektiği görüşünü savunan fakihler, ezan cümlelerinin i’raba tabi olmadığından yola çıkmaktadırlar. İbn Hişâm, fethalı okumanın herhangi bir gerekçe yokken Arap dili kurallarının dışına çıkmak olduğunu ifade etse de burada bir gerekçe bulunmaktadır. Bu gerekçe ezanın mevkûf olarak işitilmiş olmasıdır. Dolayısıyla ezan cümleleri tevkîfi olarak sakindir. Bu sebeple ezanda aslolan her bir cümlelerin sonunda durmaktır. Râ harfi fethalı olarak okunduğunda hakikaten olmasa da hükmen vakıf gerçekleşmiş olur ve cümlelerin son harfinde durulmuş sayıldığından sünnet üzere okumanın tamamen dışına çıkılmamış olur. Ancak râ harfi i’rab üzere dammeli olarak vasledilirse bu durumda hem hakikaten hem hükmen cümle sonunda durulmamış olunacağından sünnet üzere okumanın tamamen dışına çıkmış olur.⁵⁹

Meseleye cevaz yönüyle bakıldığında iki tekbir cümlesi vasledildiği zaman “Allâhü Ekbera’llâhü Ekber” şeklinde fetha ile “Allâhü Ekberu’llâhü Ekber” şeklinde damme ile yani her iki şekilde de okunmasının câiz olduğunda ihtilaf yoktur. İhtilaf efdaliyet hususunda olup

⁵⁷ Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/211; Râî, *el-Ecvîbetü’l-merzûyye*, 71-73; Bâ’îşen, *Büşra’l-kerîm*, 190.

⁵⁸ Ebü’l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *et-Telhîşü’l-ḥabîr fi tahrici eḥâdîşî’r-Râfi’iyyi’l-kebîr*, thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ (Beyrut: Dâru Ezvâi’s-selef, 1428/2007), 2/635; Sehâvî, *el-Makâşidü’l-ḥasene*, 263; Şirbînî, *el-Muğnî*, 1/211; Râî, *el-Ecvîbetü’l-merzûyye*, 71-73. Bâ’îşen, *Büşra’l-kerîm*, 190.

⁵⁹ Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Siddîkî, *el-Fütûḥâtü’r-rabbâniyye ‘ale’l-Ezkâri’n-Neveviyye*, nşr. Abdülmün’im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1424/2004), 2/57, 58; Leknevî, *es-Si’âye*, 2/14.

Müberred, Enbârî ve Herevî gibi dil âlimleri ve fakihlerin çoğunluğu, fetha ile okunmasının sünnete daha uygun olduğu görüşünü benimsemişlerdir.

Sonuç

İnsanoğlunun dünyada varoluş sebebi olan Allah'a kulluk görevinin yerine getirilebilmesi, ancak Allah Teâlâ'nın koymuş olduğu ve Resûlullah'ın (s.a.v.) beyan ettiği ölçüler çerçevesinde hareket etmekle mümkündür. Yapılan bir amel, hem hâlis hem de sünnete uygun yapıldığı takdirde Allah katında makbul sayılacaktır.

En önemli ibadet sayılan namazın ayrılmaz bir parçası olan vaktin girdiğinin haber verilmesi için meşrû kılınan ezanın, öğretildiği ve tevarüs edildiği şekilde okunması ve bu okunma şeklinin korunması önemlidir. Ezanın mahiyeti, hükmü, nasıl okunması gerektiği, ezan okuyacak kişide bulunması gereken vasıflar fakihler tarafından geniş şekilde ele alınmıştır. Fakihler tarafından ortaya konan çabaların ve görüşlerin temelinde, ezanın en güzel şekilde sünnete uygun olarak okunması vardır. Gerek ezanın okunma şekli gerekse müezzinde bulunması gereken vasıflarla ilgili sünnet ya da müstehap olarak ortaya konulan görüşler, ezanın en güzel şekilde sünnet üzere okunması ile ilgilidir. Sünnet ya da müstehap sayılan hususlardan her birinin terki mekrûh kabul edilmekte ve fazilet derecesini azaltacağı ifade edilmektedir.

Bu meyanda ezanın teressül, kâmetin ise hadr üzere okunmasının ezanın sünnetlerinden olduğunda dört mezhep fakihleri de ittifak etmişlerdir. Ezanın teressül üzere okunmasının bir gereği olarak her bir cümlede sonunda sakın olarak durulacağı konusunda da ittifak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak tekbir cümlesi kısa olduğundan iki tekbir cümlesi bir tek cümlemiş gibi vasledilerek okunmakta olup müslüman coğrafyada da ezanın okunması bu şekilde yerleşmiştir. Hatta Hanefî ve Şâfiî fakihlere göre iki tekbir cümlesini vaslederek tek nefeste okumak ezanın müstahaplarından sayılmıştır.

İki tekbir cümlesinin vasledilerek okunması durumunda birinci cümlede son harfi olan râ harfine nasıl hareke verileceği hususunda ise ihtilaf edilmiş, fethalı ya da dammeli okunması gerektiği şeklinde iki görüş ortaya konmuştur. Dammeli okunacağı görüşünü benimseyen fakihler, meseleye Arap dili kuralları çerçevesinde bakmışlar, tekbir cümlesinin isim cümlesi olduğundan yola çıkarak isim cümlesinin öğelerinin mübteda ve haber olup merfû olduğunu, أكبر lafzının da haber olarak merfû olduğunu ve vasledilmesi durumunda i'rab durumuna göre râ harfinin dammeli okunması gerektiğini savunmuşlardır.

Fethalı okunması gerektiği görüşünü savunan fakihler ise ezanın mevkûf olarak işitildiği ve işitildiği gibi okunması gerektiğine vurgu yapmaktadırlar. Ezan cümleleri tevkîfî olarak sakindir ve cümlelerin sonunda vakfedilir. Diğer tabirle sükûn üzere mebnidir. Tevkîfî olarak sakın olduğu için de i'raba tabi değildir. Bu sebeple iki tekbir cümlesi vasledildiği zaman birinci tekbir cümlesinin son harfi olan râ harfine lafzatullahtaki elifin harekesi nakledilerek râ harfi fethalı okunur. Avâmdan olan insanlar bunu dammeli olarak okur. Sünnete uygun okuyuş ise fethalı okumaktır.

Daha çok Mâlikîler, "Ekber" lafzının haber oluşu yönüyle damme ile geçişi savunurken, özellikle Hanefîler ve Şâfiîler, râ harfinin sakın olduğunu ve vasledildiğinde, "الم اللهُ لَا إِلَهَ إِلَّا" "هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ" âyetinde olduğu gibi, ikinci cümlede "Allah" lafzındaki elifin harekesinin râ harfine intikal ettirilerek fetha ile geçişi savunmaktadırlar.

Meseleye cevaz yönüyle bakıldığında iki tekbir cümlesi vasledildiği zaman "Allâhü Ekbera'llâhü Ekber" şeklinde *fetha ile*, "Allâhü Ekberu'llâhü Ekber" şeklinde *damme ile*

okunabileceği; yani her iki şekilde de okunmasının câiz olduğunda ihtilaf yoktur. İhtilaf efdaliyet hususundadır. Ancak her iki okuyuşun da câiz olması aynı derecede oldukları anlamına gelmez. Fıkıh kitaplarımızda geçen câiz, müstehap, efdal gibi kavramların anlam dünyası ya da dini değeri farklıdır ve aralarında derece farkı vardır.

Ezan mevkûf olarak işitilmiştir ve işitildiği ve tevarüs edildiği gibi de okunmalıdır. Ezanın teressül üzere okunması bütün fakihler tarafından ezanın sünnetlerinden kabul edilmiştir. Teressül üzere okumanın bir gereği olarak da cümlelerinin sonunda durulması gerektiği konusunda ihtilaf yoktur. Ezan mevkûf olarak işitildiğinden cümlelerinin sonu tevkîfî olarak sakindir ve i' raba tabi değildir. Ezanın mevkûf olarak işitilmiş olması, Nehâî'den ezanın cezimli olduğunun nakledilmesi ve Müberred, Enbârî, Herevî gibi dil âlimlerinin yaklaşımları göz önüne alındığında iki tekbir cümlesi vasledilerek okunduğunda *Allâhü Ekbera'llâhü Ekber* şeklinde râ harfinin fetha ile okunmasının sünnet üzere okumaya daha uygun olduğu kanaatindeyiz.

Finansman <i>Funding</i>	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. <i>The author declared that this study has received no financial support</i>
Çıkar Çatışması <i>Conflicts of Interest</i>	Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. <i>The author has no conflict of interest to declare.</i>
Etik Beyan <i>Ethical Statement</i>	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu, yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan edilmiştir. <i>It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and that all studies used are stated in the bibliography.</i>
Etik İlkeler ve Yayın Politikası <i>Ethical Principles and Publication Policy</i>	https://dergipark.org.tr/tr/pub/hikem/policy https://dergipark.org.tr/en/pub/hikem/policy
Telif Hakkı <i>Copyright</i>	Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NCND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. <i>This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License.</i>

Kaynakça

- Ahfeş el-Evsat, Ebü'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Mücâşiî el-Belhî. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Hüdâ Mahmud Karâe. 2 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-Hâncî, 1411/1990.
- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Muşannef*. thk. Habîbürrahman el-A'zamî. 11 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1403/1983.
- Apaydın, H. Yunus, "Ta'îl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 39/511-514. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Bâşen, Saîd b. Muhammed Bâ Alî Bâ İşen ed-Dev'anî el-Haçramî. *Büşra'l-kerîm bi-şerhi Mesâili't-ta'îm (Şerhu'l-Mukaddimeti'l-Haçramiyye)*. Cidde: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Bekrî, Ebû Bekir Osman b. Muhammed Şattâ ed-Dimyâtî. *Î'ânetü't-tâlibîn 'alâ halî el-fâzi Fethi'l-mu'în*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1418/1997.
- Bennânî, Muhammed b. Hasan. *el-Fethu'r-rabbânî fî mâ zehele 'anhü'z-Zürkânî*. nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.
- Bezzâr, Yûsuf b. Ömer es-Sûfî el-Bezzâr (Nebîre-i Şeyh Ömer). *Câmi'u'l-muzmerât ve'l-müşkilât*. thk. Semîr Subhî Hüdâbahş Hicâzî. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1439/2018.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail el-Buhârî. *el-Câmi'u's-şâhîh*. Kahire: el-Matbaatü's-Selefiyye, 1400.
- Buhârî, Zahrüddîn Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ömer. *el-Fevâ'idü'z-Zahîriyye*. İstanbul: Atıf Efendi Kütüphanesi, 1002. 1b-393a.
- Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfü'l-kınâ' 'an metni'l-İknâ'*. thk. İbrahim Ahmed Abdülhamid. 10 Cilt. Riyâd: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.
- Cündî, Ziyâüddîn Halîl b. İshâk b. Mûsâ. *et-Tavâzih*. thk. Ebü'l-Fazl Ahmed b. Ali ed-Dimyâtî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.
- Darîr, Ebû Tâlib Abdurrahman b. Ömer ed-Darîr, *el-Vâzih fî şerhi Muhtaşarı'l-Hıraķî*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Düheyş. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Hazar, 1421/2000.
- Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Hâşiye 'ale's-Şerhi'l-kebîr*. 4 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, 1345.
- Demîrî, Ebü'l-Bekâ Kemâlüddîn Muhammed b. Mûsâ b. İsa. *en-Necmü'l-vehhâc fî şerhi'l-Minhâc*. nşr. Ahmed Câsim Muhammed vd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1425/2004.
- Dönmez, İbrahim Kafi. "İllet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/117-120. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Ebû Davûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *es-Sünen*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, ty.
- Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Kâsım b. Muhammed. *ez-Zâhir fî me'ânî kelîmâtî'n-nâs*. thk. Hâtem Sâlih ed-Dâmin. 2 Cilt. Bağdat: Dâru'l-Beşâir, 3. Basım, 1424/2004.
- Enbârî, Ebü'l-Berekât Kemâlüddîn Abdurrahmân b. Muhammed b. Ubeydillâh. *el-İnşâf fî mesâ'ili'l-hilâf*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1424/2003.
- Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyâ b. Muhammed b. Ahmed es-Süneykî. *Esne'l-me'tâlib şerhu Ravzi't-tâlib*. 4 Cilt. Kahire: el-Matbaatü'l-Meymeniyye, 1312.
- Fârisî, Ebû Alî Hasen b. Ahmed b. Abdilgaffâr. *el-Hücce li'l-kurrâ'î's-seb'a*. nşr. Bedreddin Kahvecî - Beşîr Cüveycâbî. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Me'mûn, 1413/1993.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ. *Me'âni'l-Kur'an*. thk. Ahmed Yusuf Necati Muhammed Ali en-Neccâr. 3 Cilt. Kahire: Matbaatü Dâri'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1374/1955.

Fevzân, Abdullah b. Salih. *Minhätü'l-allâm fi şerhi Bulûgi'l-merâm*. 11 Cilt. Riyad: Dâru İbni'l-Cevzî, 1428-1432.

Gazzâlî, Hüccetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ahmed. *Esâsü'l-kıyâs*. thk. Fehd b. Muhammed es-Sedhân. Riyad: Mektebetü'l-Ubeykân, 1413/1993.

Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî. *el-İknâ' li-tâlibi'l-intifâ'*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 4 Cilt. Mekke: Dâratü'l-Melik Abdülazîz, 1423/2002.

Haccâvî, Ebü'n-Necâ Şerefüddîn Mûsâ b. Ahmed b. Mûsâ el-Makdisî. *Havâşî't-Tenkîh fi'l-fıkh 'alâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Nâsır b Suûd b. Abdullah es-Selâme. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004.

Hadramî, Abdullah b. Abdurrahman Bâ Fazl. *el-Mukaddimeti'l-Haçramiyye fi fıkhî's-sâdeti's-Şâfiyye*. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1432/2011.

Hâkim, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah en-Nisâbü'rî. *el-Müstedrek 'ale's-Şahîhayn*. thk. Âdil Mürşid vd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 1439/2018.

Halebî, İbrâhîm b. Muhammed b. İbrâhîm. *Gunyetü'l-mütemellî fi şerhi Münyeti'l-muşallî*. thk. Muhammed Esedullah el-Âsâmî. 3 Cilt. Diyûbend: Dâru'l-ulûm, 1442.

Hamevî, Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed el-Hasenî. *Ġamzü 'uyûni'l-beşâ'ir fi şerhi'l-Eşbâh ve'n-nezâ'ir*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed ed-Dımaşkî. *ed-Dürri'l-muhtâr*. thk. Abdülmün'im Halîl İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

Herevî, Ebû Ubeyd Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Kitâbü'l-Ġarîbeyn fi'l-Kur'ân ve'l-ĥadîs*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 6 Cilt. Riyad: Mektebetü Nezzâr Mustafa el-Bâz, 1419/1999.

Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *Tuĥfetü'l-muhtâc bi-şerhi'l-Minhâc*. 10 Cilt. Kahire: el-Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, 1357/1983.

Heytemî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Muhammed. *el-Minhâcü'l-kavîm*. thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.

Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdülmelik el-Müttakî. *Kenzü'l-'ummâl fi süneni'l-aĥvâl ve'l-ef'âl*. nşr. Bekrî Hayyânî - Saffet Sekkâ. 16 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 5. Basım, 1405/1985),

İbn Âbidîn, Muhammed Emin ed-Dımaşkî. *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Adil Ahmed Abdülmecûd - Ali Muhammed Muavvaz. 13 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 1423/2003.

İbn Allân, Muhammed Alî b. Muhammed Allân b. İbrâhîm el-Bekrî es-Sıddîkî. *el-Fütûĥâtü'r-rabbâniyye 'ale'l-Ezkâri'n-Neveviyye*. nşr. Abdülmün'im Halîl İbrahim. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2004.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Alî b. Yûsuf. *en-Neşr fi'l-kırâ'âti'l-aşr*. thk. Sâlim Muhammed Mahmûd eş-Şinkîti. 6 Cilt. Medine: Mektebetü'l-Meliki'l-Fahd, 1435.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Absî. *el-Muşannef fi'l-eĥâdis ve'l-âsâr*. thk. Muhammed Avvâme. 25 Cilt. Cidde: Dâru'l-Kible, 1427/2006.

İbnü'l-Esîr, Ebü's-Seâdât Mecdüddîn el-Mübârek b. Esîrüddîn Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fi ġarîbi'l-ĥadîs ve'l-eşer*. thk. Ahmed b. Muhammed el-Harrât. 10 Cilt. Katar: y.y., t.y.

İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *et-Telhîsü'l-habîr fî tahrîci ehâdisi'r-Râfi'iyi'l-kebîr*. thk. Muhammed es-Sânî b. Ömer b. Mûsâ. Beyrut: Dâru Ezvâi's-selef, 1428/2007.

İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Muğni'l-lebîb 'an kütübi'l-e'ârîb*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamid. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 1411/1991.

İbnü'l-Hümâm, Kemalüddin Muhammed b. Abdülvahid es-Sîvâsî. *Fethu'l-kadîr*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Abdullâh b. Ahmed b. Muhammed. *el-Muğni*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî – Abdülfettah Muhammed el-Hulv. 15 Cilt. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 3. Basım, 1417/1997.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim ed-Dîneverî. *Ğarîbü'l-hadîs*. thk. Abdullah el-Cübûrî. 3 Cilt. Bağdad: Matbaatü'l-Ânî, 1397/1977.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvînî. *es-Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, ty.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem b. Alî b. Ahmed el-Ensârî. *Lisânü'l-'Arab*. 15 Cilt. Beyrut: Dâru Sâdır, 3. Basım, 1414.

İbnü'l-Mukrî, Ebû Muhammed Şerefüddîn İsmâîl b. Ebî Bekr el-Yemenî. *Ravzü't-tâlib*. thk. Kâsım Muhammed Âğâ en-Nûrî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1430/2009.

İbn Müflih, Ebû İshâk Burhânüddîn İbrâhîm b. Muhammed. *el-Mübdî' fî şerhi'l-Mukni'*. thk. Halid b. Ali el-Müseykîh vd. 10 Cilt. Riyad: Dâru Rekâiz, 1442/2021.

İbnü'n-Neccâr, Ebû Bekr Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed b. Abdilazîz el-Fütûhî. *Ma'ûnetü üli'n-nühâ 'ale'l-Müntehâ (Şerhu'l-Müntehâ'l-irâdât)*. thk. Abdülmelik b. Abdullah Düheş. 12 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 5. Basım, 1429/2008.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısırî. *el-Bahrü'r-râ'ik*. thk. Zekerıyyâ Umeyrât. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbnü'r-Rif'a, Ebü'l-Abbâs Necmüddîn Ahmed b. Muhammed. *Kifâyetü'n-nebîh şerhu't-Tenbîh*. thk. Mecdî Muhammed Sürûr Bâslûm. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*. 4 Cilt. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1425/2004.

İbn Seyyidinnâs, Ebü'l-Feth Fethüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Ya'merî. *en-Nefhu's-şezî' fî şerhi Câmi'it-Tirmizî*. thk. Ebû Câbir el-Ensârî vd. 4 Cilt. Riyad: Dâru's-Sumeyî, 1428/2007.

İbn Şâs, Ebû Muhammed Celâlüddîn Abdullâh b. Necm b. Şâs el-Cüzâmî. *İkdü'l-cevâhiri's-şemîne fî mezhebi 'âlimi'l-Medîne*. thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân - Abdülhafîz Mansûr. 3 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1415/1995.

İbn Yaîş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddîn Yaîş b. Alî. *Şerhu'l-Mufaşşal*. nşr. İmîl Bedî' Yakûb. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.

İmranî, Ebü'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim b. Es'ad. *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiî*. nşr. Kâsım Muhammed en-Nûrî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Minhâc, 1421/2000.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *ez-Zahîre*. thk. Muhammed Haccî vd. 14 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Kâsânî, Alaüddin Ebû Bekir b. Mes'ûd el-Kâsânî. *Bedâ'i'u's-şanâ'i' fî tertibi's-şerâ'i'*. thk. Ali Muhammed Muavvaz - Adil Ahmed Abdülmevcûd. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed. *el-Keşf 'an vüçûhi'l-kırâ'âti's-seb' ve 'ilelihâ ve huuceihâ*. thk. Muhyiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1404/1984.

Keşmîrî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *Feyzü'l-bârî 'alâ Şahîhi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Bedr-i Âlem el-Mîrtehî. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/2005.

Kurtubî, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi 'li-aḥkâmi'l-Ḳur'ân*. thk. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1427/2006.

Koca, Ferhat. "İbadet". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/240-247. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Abdülhay b. Abdülhalîm b. Emînullah. *es-Si'âye fi keşfi mâ fi Şerhi'l-Vikâye*. 2 Cilt. Karaçi: el-Matbau'l-Mustafâi, 1306.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *el-Hâvi'l-kebîr*. thk. Ali Muhammed Muavvaz – Âdil Ahmed Abdülmevcûd. 18 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1414/994.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-hilâf 'alâ mezhebi'l-İmâmî'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. nşr. Muhammed Hâmid el-Fıkî. 12 Cilt. Kahire 1374-1378/1955-1958.

Merdâvî, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Süleymân b. Ahmed. *et-Tenkihü'l-müşbi' fi tahrîri aḥkâmi'l-Muḳni'*. thk. Nâsır b. Suûd b. Abdullah es-Selâme. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1425/2004.

Mübârekfûrî, Ebü'l-Alâ Muhammed Abdurrahman b. Abdürrahîm. *Tuḥfetü'l-aḥvezi bi-şerhi Câmi 'i't-Tirmizî*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, t.y.

Mübârekfûrî, Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. Muhammed Abdüsselâm. *Mir'âtü'l-mefâtiḥ şerḥu Mişkâti'l-Meşâbiḥ*. thk. Muhammed Süleyman b. Muhammed Emîn. 14 Cilt. Riyad: Medâru'l-Kabes, 1438/2017.

Müberred, Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr. *el-Muḳtedab*. thk. Muhammed Abdülhâlik Uzayme. 4 Cilt. Kahire: y.y., 1415/1994.

Müslim, Ebü'l Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî. *el-Câmi 'u's-şahîḥ*. 2 Cilt. Riyad: Dâru Tayyibe, 1427/2006.

Mütevellî, Ebü Sa'd Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Me'mûn b. Alî. *Tetimmetü'l-İbâne*. thk. Nesrin bt. Hilâl b. Muhammed Ali Hammâdî. Mekke: Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi Şeriat Fakültesi, Doktora Tezi, 1428/2007.

Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî. *İ'râbü'l-Ḳur'ân*. thk. Halid el-Ali. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1429/2008.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali. *es-Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-meârif, ty.

Nesefî, Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî. *Ṭilbetü't-ṭalebe fi'l-iştîlâhâti'l-fıkhiyye*. nşr. Hâlid Abdurrahman el-Ak. Beyrut: Dâru'n-Nefâis, 1416/1995.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmû 'şerḥu'l-Mühezzeb*. Kahire: el-Matbaatü'l-Münîre, 1344-1347.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref. *Ravzatü't-ṭâlibîn ve 'umdetü'l-müttaḳîn*. thk. Züheyr eş-Şâveş vd. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1412/1991.

Râî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İsmâîl er-Râî. *el-Ecoibetü'l-merziyye 'ani'l-es'ileti'n-naḥviyye*. thk. Selâme Abdülkâdir el-Merâkî. Mekke: Câmiatü Ümmü'l-kurâ, Yüksek Lisans Tezi, 1401.

Râî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. İsmâîl. *İntişârü'l-fakîri's-sâlik li-tercîhi mezhebi'l-İmâm Mâlik*. thk. Muhammed Ebü'l-Ecfân. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1981.

Râzî, Ebû Abdullâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Mefâtîhu'l-ğayb*. thk. Seyyid İmrân. 16 Cilt. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1433/2012.

Ruaynî, Ebû Abdullâh Şemsüddîn Muhammed b. Muhammed b. Abdirrahmân el-Hattâb er-Ruaynî. *Mevâhibü'l-celîl li-şerhi Muhtaşarı Halîl*. nşr. Zekeriyâ Umeyrât. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1426/1995.

Seffârîni, Ebü'l-Avn Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Sâlim. *Keşfü'l-lisâm Şerhu 'Umdeti'l-aşkâm*. thk. Nûreddîn et-Tâlib. 7 Cilt. Dimaşk: Dâru'n-nevâdir, 1428/2007.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed. *el-Makâşidü'l-hasene fi beyâni keşrin mine'l-eğâdisi'l-müştehire 'ale'l-elsine*. nşr. Muhammed Osman el-Huş. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1405/1985.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebû Sehl Ahmed es-Serahsî. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-ma'rife, 1414/1993.

Sîbeveyhi, Ebû Bişr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. nşr. Muhammed Kazım el-Bekkâ. 6 Cilt. Beyrut: Mektebetü Zeyni'l-Hukûkiyye, 1435/2015.

Sîrâfî, Ebû Saîd el-Hasen b. Abdillâh b. Merzûbân. *Şerhu Kitâbi Sîbeveyhi*. thk. Ahmed Hasan Mehdelî - Ali Seyyid Ali. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2008.

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Cem'u'l-cevâmi'*. thk. Muhtâr İbrahim el-Hâic vd. 25 Cilt. Kahire: Dâru's-Saâde li't-Tibâa, 2. Basım, 1426/2005.

Şâtûbî, Ebû İshâk İbrâhîm b. Mûsâ b. Muhammed el-Lahmî. *el-İ'tişâm*. thk. Ebû Ubeyde Meşhûr b. Hasen Âl-i Selmân. 3 Cilt. (Ammân: Dâru'l-Eseriyye, 1427/2007).

Şeybânî, Muhammed b. Hasan. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1433/2012.

Şeybânî, Ebû Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *el-Hüccce 'alâ ehli'l-Medîne*. nşr. Seyyid Mehdî Hasan el-Kîlânî. 4 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1403/1983.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hafîb eş-Şirbînî el-Kâhirî. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*. nşr. Muhammed Halil Aytânî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1418/1997.

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî. *İmdâdü'l-fettâh şerhu Nûri'l-îzâh*. thk. Beşşâr Bekrî Arâbî. Dimaşk: y.y., 1423/2002.

Şürünbülâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr b. Alî. *Ğunyetü zevi'l-aşkâm fi buğyeti Düreri'l-hükkâm*. 2 Cilt. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübî'l-Arabîyye, t.y.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî. *Hâşiye 'alâ Merâkı'l-felâh*. nşr. Muhammed Abdülaziz el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1418/1997.

Tahtâvî, Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl ed-Dûkâtî. *Hâşiye 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1438/2017.

Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevra. *es-Sünen*. Riyad: Mektebetü'l-Me'ârif, t.y.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed. *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc vd. 40 Cilt. (Küveyt: y.y., 1965-2002).

Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl. *Me'ânî'l-Kur'ân ve i'râbüh*. thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1408/1988.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an haqâ'iki ğavâmizi't-tenzîl ve 'uyûni'l-eğâvîl fi vücühi't-te'vîl*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Ali Muhammed Muavvaz. 6 Cilt. Beyrut: Mektebetü'l-Ubeykân, 1418/1998.

Zemahşerî, Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Fâ'ik fî ğarîbi'l-ħadîs*. thk. Ali Muhammed el-Bicâvî – Muhammed Ebü'l-Fazl İbrâhim. 4 Cilt. Kâhire: Mektebetü Lisâni'l-Arab, 1364/1945, 1391.

Zeylâî, Ebû Muhammed Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyînü'l-ħakâ'ik*. 6 Cilt. Bulak: el-Matbaatü'l-Emîriyye, 1313.

Zühaylî, Vehbe, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletüh*. 8 Cilt. Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1405/1985.

Zürkânî, Ebû Muhammed Abdülbâkî b. Yûsuf b. Ahmed, *Şerhu Muhtaşarı Ħalîl*, nşr. Abdüsselam Muhammed Emîn. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002.